

окремої від особистості лінії розвитку, а включається як сторона в процес її реального формування. У ході цього розвитку, у міру того як дитина набуває життєвий досвід, перед нею відкриваються все нові сторони буття, здійснюється глибоке переосмислення життя. Цей процес переосмислення утворює основний зміст її сутності, визначає мотиви її дій і внутрішній зміст тих задач, які вона вирішує в житті.

ЛІТЕРАТУРА

- Загальна психологія, 2005* – Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, ЗШ. В. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – 464с.
- Махній, 2010* – Махній М. М., Скок М. А. Історія психологічної думки : навчальний посібник / Махній М. М., Скок М. А. – Чернігів : ЧНПУ, 2010. – 256с.
- Психологічний захист...* – Психологічний захист, його призначення та види [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12191010/psihologiya/psihologichniy_zahist_yogo_priznachennya_vidi
- Психологія : словарь-справочник..., 2003* – Психологія : словарь-справочник/ ред. Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – С.150.

REFERENCES

- Zahal'na psykholohiya, 2005* – Zahal'na psykholohiya : pidruchnyk / O. V. Skrypchenko, L. V. Dolyns'ka, ZShch. V. Ohorodniychuk ta in. – K.: Lybid', 2005. – 464s.
- Makhniy, 2010* – Makhniy M. M., Skok M. A. Istoriya psykholohichnoyi dumky : navchal'nyy posibnyk / Makhniy M. M., Skok M. A. – Chernihiv: ChNPU, 2010. – 256 s.
- Psykholohichnyy zakhyst...* – Psykholohichnyy zakhyst, yoho pryznachennya ta vydy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://pidruchniki.ws/12191010/psihologiya/psihologichniy_zahist_yogo_priznachennya_vidi
- Psykholohyya: slovar'-spravochnyk..., 2003* – Psykholohyya : slovar'-spravochnyk/ red. R. S. Nemov. – M. : VLADOS-PRESS, 2003. – S.150.

Надійшла до друку 15.08.2014

УДК 159.942

Алла Стеценко

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФРУСТРАЦІЙНИХ СИТУАЦІЙ

Фрустрація відноситься до шерегу психічних станів. Якщо психічний стан розглядати як загальне поняття щодо явища фрустрації, а саму фрустрацію як поодинокі, конкретне проявлення загального, то важливе значення для подальшого розгляду має зауваження постуніх властивостей психічних станів. Однак, наведені дефініції можуть наїтовхувати на думку про визначений детермінізм між ситуацією та психічним станом. Цілоком закономірно виникає питання: постання певного психічного стану завше порушується саме певною ситуацією чи ця залежність має довільний чи, принаймні, інваріантний характер? Тобто, чи завжди певна умовна ситуація необхідно веде до виникнення конкретного психічного стану як реактивного утворення чи, можливо, одні й ті ж самі ситуативні умови можуть порушувати довільні психічні стани чи певний шерег можливих? І, відповідно, навпаки, чи може певний стан, наприклад, та ж фрустрація детермінуватися невизначеною кількістю умов діяльності? Для аналізу явища фрустрації суттєве значення має його віднесення до загального шерегу психічних станів, що дає змогу

поширити на фрустрацію (як конкретний феномен) низку загально станових властивостей. Це в першу чергу цілісність, яка постає у кореляційній взаємодії складових елементів. Але розгляд фрустрації саме як стану вимагає відзначення соціального аспекту їхнього становлення. Виникає суттєве питання: в якій мірі психічні стани визначаються психофізіологічними причинами, а в якій – соціально-психологічними? Щодо останніх причин, то вони мають місце вже виходячи із соціалізуючого чинника. Інтерпретація сприйнятого змісту здійснюється людиною у інтеріоризованих нею образах і смислах. Але соціально-психологічний аспект виникнення фрустрацій не обмежується сферою апперцепції та когнітивності. Має значення поведінковий, соціально-рольовий чинник виникнення фрустрації. Міркування щодо взаємодії психічних процесів і станів становить загальну проблему дослідження фрустрації – той понятійний і парадигмальний контекст, який обумовлює семантику та логіку пізнання.

Ключові слова: фрустрація, ситуація, зв'язок, стан, копінг-поведінка, копінг-стратегія, нереалістичні, захисні, примітивні, невдалі, інтенсифікації зусиль.

Фрустрация относится к ширенге психических состояний. Если психическое состояние рассматривать как общее понятие по явления фрустрации, а саму фрустрацию как одиночное, конкретное проявление общего, то важное значение для дальнейшего рассмотрения имеет замечания существенный свойств психических состояний. Однако, приведенные дефиниции могут наводить на мысль об определенном детерминизме между ситуацией и психическим состоянием. Вполне закономерно возникает вопрос: возникновение определенного психического состояния всегда нарушается именно определенной ситуацией или эта зависимость имеет произвольный или хотя инвариантный характер? То есть, всегда определенная условная ситуация необходимо ведет к возникновению конкретного психического состояния как реактивного образования или, возможно, одни и те же ситуативные условия могут нарушать произвольные психические состояния или определенный шерег возможных? И, соответственно, наоборот, может определенное состояние, например, та же фрустрация детерминуватися неопределенным количеством условий деятельности? Для анализа явления фрустрации существенное значение имеет его отнесения к общей ширенге психических состояний, что позволяет распространить на фрустрацию (как конкретный феномен) ряд общих сословных свойств. Это в первую очередь целостность, которая предстает в корреляционной взаимодействия составляющих элементов. Но рассмотрение фрустрации именно как состояния требует празднования соціального аспекта их становления. Возникает существенный вопрос: в какой мере психические состояния определяются психофизиологическими причинами, а в какой - соціально-психологическими? Относительно последних причин, то они имеют место уже исходя из социализирующую фактора. Інтерпретація сприйнятого содержания осуществляется человеком в интериоризованные ею образах и смислах. Но соціально-психологический аспект возникновения фрустрацій не ограничивается сферой апперцепции и когнітивності. Имеет значение поведенческий, соціально-ролевой фактор возникновения фрустрации. Рассуждения по взаимодействию психических процессов и состояний составляет общую проблему исследования фрустрации - тот понятійний и парадигмальний контекст, который обусловливает семантику и логику познания.

Ключевые слова: фрустрация, ситуация, связь, состояние, копинг-поведение, копинг-стратегия, нереалістичны, защитные, примітивны, неудачные, интенсифікації усилий.

Frustration refers to the ranks of mental states. If the mental state is considered as a generic term for the phenomenon of frustration, and frustration itself as a single, specific manifestation of the general, in that case very important for further consideration has the significant observations of properties of mental states. However, given definitions may lead to the thought about a certain determinism between the situation and mental state. Quite naturally arises the question: the emergence of a certain mental state is always violated by certain situation or the

dependence is arbitrary or even of invariant character? That is, there is always a certain conditional situation which necessarily leads to the onset of a particular mental state as a reaction formation, or perhaps the same situational conditions may violate arbitrary mental states or certain Sheregi is possible? And, accordingly, on the contrary, can a particular state, for example, the same frustration be determined by a certain number of activity conditions? For the analysis of the phenomenon of frustration is essential its inclusion to the ranks of general mental states, that allows us to extend to frustration (as a specific phenomenon) some general properties of states. This is primarily integrity, which appears in the correlation interaction of the constituent elements. But considering it as a state of frustration requires celebrating of the social aspect of their development. Appears a significant question: to what extent the mental states are defined by psychophysiological causes, and to what extent the socio- psychological? On the latter reasons, they already have the basis of a socializing factor. Interpretation of perceptive content is provided by the man in the interiorized images and meanings. But socio-psychological aspect of frustration is not limited to the apperception and cognition. Behavioral and social role factor of frustration are very important. Arguments on the interaction of mental processes and states makes a common problem in research of frustrations one conceptual and paradigmatic context that determines the semantics and logic of knowledge.

Keywords: *frustration situation, communication, state, coping behavior, coping strategy, unrealistic, protective, primitive, unsuccessful, intensification of efforts.*

Постановка проблеми. Нестабільність соціальних умов, масштабність та інтенсивність змін соціокультурної реальності, в яку включена людина, вимагає постійної наявності та розкриття різноманітних особистісних якостей. Особливої актуальності набуває професійна психологічна робота з проблемами особистості, виникаючими страхами, тривожністю, негативними проявами фрустрації, стресу та ін. Аналіз публікацій сучасних психологів показав, що велике поширення набуло використання проєктивних коштів для вивчення зв'язку емоційних станів (у тому числі фрустрації) і особистісних характеристик суб'єкта, взаємодію з навколишнім світом в цьому стані. Разом з тим, до теперішнього часу немає однозначного розуміння поняття «фрустрація». Ряд авторів вважає, що фрустрація є ситуація, зовнішня причина, яка блокує реалізацію потреби; інші ж – стан людини, що виражається в особливостях переживань і поведінки, викликаного об'єктивно непереборними труднощами, що виникають на шляху до досягнення мети або вирішення завдання.

У цьому зв'язку стає значущим здійснення адекватної психологічної діагностики та корекції особистісних особливостей суб'єкта, що знаходиться в стані фрустрації. Один з варіантів вирішення означеної проблеми представляється в необхідному здійсненні «подвійного» психологічного аналізу з окремою діагностикою індивідуальних психологічних особливостей особи і інтерпретацією проєктивних результатів.

Аналіз останніх досліджень. У дослідженні фрустраційного фактора особливе значення має розгляд суб'єктивного відображення фруструючих впливів, здійснений у сфері інженерної психології (Ю. Сосновікова, Н. Зав'ялова, В. Пономаренко); загально-концептуальні розуміння фрустрації як соціально-психологічного явища (М. Майер, Дж. Доллард,

Е. Фромм, В. Циба); біхевіоріальні тлумачення фрустрації (Р. Баркер, Л. Берковіц), тлумачення фрустрації у руслі психології діяльності (Н. Левітов), розгляд фрустрації у дискурсі патопсихології (Б. Зейгарнік, В. М'ясищев, А. Плотічер), аналіз фрустраційних проявів у педагогічній діяльності (Г. Заремба, Е. Кіршбаум, Л. Мітіна, С. Сулейманова), розробки засобів емпіричного дослідження фрустрації (Р. Кеттелл, С. Розенцвейг, Н. Тарабріна). В означених дослідницьких напрямках визначено методологічні й понятійно-парадигмальні засади, сформовано психологічний дискурс проблеми. Однак феноменологія фрустраційних станів і їхній причинно-наслідковий зв'язок не набули системного висвітлення. Залишаються поза безпосередньою увагою дослідників і соціально-психологічні аспекти педагогічної діяльності, які здатні спричинити фрустраційні прояви: соціально визначені цінності та поведінкові норми, що визначають стереотипний образ, історично сформовані форми навчально-виховної діяльності, слідування яким не узгоджується з новітніми культурними тенденціями.

Мета написання статті. У статті особливий інтерес представляється і реалізовується в психологічному підході до фрустраційної ситуації як до окремого випадку важких життєвих ситуацій і пов'язана з ним проблема психологічного подолання.

Виклад основного матеріалу. У психології поняття «ситуація» найчастіше вживається у двох значеннях. У більш вузькому сенсі під ситуацією розуміється об'єктивна сукупність умов та обставин, що впливають на суб'єкта, які задають тимчасово-просторову характеристику його буття, детермінують певний характер протікання його діяльності. Ситуаційний підхід в психолого-педагогічних дослідженнях пов'язаний з проектуванням учителем діяльності учнів в освітньому процесі [Сериков, 1999].

У широкому трактуванні ситуацію розглядають як момент складного діалектичної взаємодії суб'єкта та його оточення: психологічне оточення певним чином впливає на особистість, а актуальний стан особистості, її попередній досвід модифікує розуміння і ставлення суб'єкта до відповідних дій середовища [Левин, 2001; Нартова-Бочавер, 1997].

Ситуацію, в якій є неузгодженість між основними її елементами – цілями, цінностями, прагненнями особистості, об'єктивними умовами і суб'єктивними можливостями людини, відносять до розряду «важких». При цьому необхідною умовою перетворення ситуації у важку є виникнення у суб'єкта негативних емоцій, які є показниками суб'єктивної значущості події.

Для позначення дій людини, спрямованих на оволодіння важкою ситуацією, ослаблення або пом'якшення її вимог, підвищенні адаптованості до неї, в психологічній літературі вживаються поняття «психологічного подолання» [Грановская, 1998; Нартова-Бочавер, 1997].

В даний час особлива увага дослідників приділяється формуванню уявлень про стилі та особливості співіснування представників різних соціальних і психологічних категорій [Веселова, 1995; Прихидько, 2001; Тищенко, 2001; Тулупьева, 2001].

Психологами неодноразово робилися спроби узагальнення і класифікації різних способів подолання особистістю важких життєвих обставин, використовуючи для їх характеристики різні схеми, аналізу.

Серед дій, що вживаються особистістю у важких ситуаціях, особливу групу складають механізми психологічного захисту.

Проблема захисних механізмів вперше була поставлена і розроблена в роботах З. Фрейда [Фрейд, 1993; Фрейд, 1991]. Згідно його думки, нездатність людини вирішити конфлікт між значущими відносинами особистості і суперечать їм обставинами життєвій ситуації викликає зростання внутрішньої напруги та дискомфорту. У цей момент активізуються спеціальні психологічні механізми захисту, які забезпечують свідомість людини від неприємних, травмуючих переживань. Включення механізмів захисту супроводжується суб'єктивним відчуттям полегшення – зняття напруги. Подальша розробка проблеми захисних механізмів належала дочці З Фрейда – А. Фрейд. Вона зробила спробу узагальнити і систематизувати знання про механізми психологічного захисту, вказуючи, що вони запобігають дезорганізації і розпад поведінки, підтримують нормальний психічний статус особистості [Фрейд, 1993].

Крім того, неоднозначною визнається і роль психологічного захисту в регуляції поведінки людини у важкій ситуації.

Певні розбіжності відзначаються також у поглядах на відносини між захисними механізмами і копінг-поведінкою. Так, одні автори вважають, що головна відмінність психологічних дій від копінг-стратегій полягає в неусвідомленому, автоматичному включенні перших і свідомому, контрольованому виборі останніх [Анцыферова, 1994: с. 70]. Інші дослідники схильні розглядати стратегії співіснування не тільки як усвідомлені варіанти несвідомих запитів, але і як родові, більш широке поняття по відношенню до них, що включають в себе як несвідомі, так і усвідомлені захисні техніки [Грановская, 1998].

Перелік досліджень, який розглядає питання про способи психологічного подолання людиною важких ситуацій, може бути продовжений. Однак і вже представлені роботи дозволяють зробити деякі узагальнення.

Способи дій, які обираються особистістю під впливом фрустраційної ситуації, можуть йти за двома основними напрямками, відмінні по основним цілям, характером протікання і результатами. Стратегії, які дозволяють людині впоратися з ситуацією, подолати її, є цілеспрямованими, в чому усвідомлюваними і гнучкими, орієнтованими на визнання реальності і активне дослідження ситуації, ведуть до накопичення індивідуального досвіду подолання життєвих проблем.

Викликане перешкодою напругу в цьому випадку може сприяти досягненню мети, фокусуючи увагу індивіда більш твердо на конкретному мотиву, чинному в даний момент. Бар'єр створює поряд з вихідною мотивацією «нову, захисну мотивацію, спрямовану на подолання виниклої перешкоди» [Фресс, 1975: с. 139].

Даний ефект веде до прямих спробам досягти мети шляхом «інтенсифікації зусиль» [Фрустрація, конфлікт, зацита, 1991], більш активних дій у тому ж напрямку. Л. Анциферова [Анциферова, 1994], аналізуючи конструктивні стратегії співіснування, виділяє серед них стратегії, «перетворюють» ситуацію. Суб'єкт визначає кінцеву і проміжні цілі, намічає план рішення, розглядає способи досягнення мети. Іноді він вдається до «когнітивної репетиції», програючи в голові свої дії і їх можливі наслідки. За відсутності суб'єктивних можливостей людина може підвищити свою індивідуальну компетентність. Така «інтенсифікація зусиль» часто призводить до подолання перешкод.

При наявності об'єктивно непереборного перешкоди суб'єкт може знайти обхідний шлях досягнення мети, розглянувши раніше не помічені аспекти ситуації. Однак, рівень напруги не повинен бути занадто високий, тому що в іншому випадку, його ефект вже не сприятиме цілеспрямованої діяльності. Людина також може змінити вихідну мета, що задовольняє потребу. Але в цьому випадку початкове напруга може зберегтися, так як мета-заміна рідко має властивості, ідентичні початкової мети.

Подолання бар'єру в ряді випадків відбувається за допомогою зміни «когнітивної структури ситуації». У роботі К. Левіна [Левин, 2001] було показано, що такі зміни часто відбуваються раптово і являють собою приклад так званого інсайту. Інсайт включає в себе «диференціацію та переструктурування в сенсі роз'єднання областей, раніше з'єднаних один з одним, і з'єднання областей, раніше розділених» [Левин, 2001: с. 386]. В якості факторів, що сприяють інсайту, виділяється здатність відсторонитися від проблеми, розглянути ширшу ситуацію в протилежність емоційного збудження, яке часто веде до звуження області. Інший, неконструктивний тип подолання людиною фрустраційної ситуації представлений способами, що позначаються в літературі як «нереалістичні», «захисні», «примітивні», «невдалі». Вони спрямовані на усунення, запобігання або пом'якшення незадоволення суб'єкта. Це вимушені, автоматичні, здебільшого неусвідомлювані і ригідні процеси, орієнтовані-на-заперечення, спотворення реальності, що не враховують цілісності ситуації. Результатом таких способів подолання негативних факторів є часткове поліпшення суб'єктивного стану, однак, ціною погіршення ситуації в цілому та об'єктивної дезорганізації поведінки. Дозволимо собі припустити, що стан фрустрації має своїм наслідком поведінка, якому присуши зазначені характеристики.

Однак, наведене опис двох якісно відмінних типів подолання ситуацій незадоволеності потреб, не дозволяє однозначно кваліфікувати

окремо взяті поведінкові та емоційні прояви фрустрації як конструктивні або деструктивні. Як вже зазначалося вище, найбільш поширеними фрустраційними реакціями є агресія, регресія, фіксація та догляд. Але навіть їх з повною впевненістю не можна віднести до деструктивного типу поведінки. Наприклад, імпульсивна агресія, що виникає як безпосередня реакція на перешкоду, дозволяє в кращому випадку лише трохи знизити виникає у суб'єкта емоційне напруження. На цій підставі її можна віднести до проявів стану фрустрації. Водночас інструментальні форми агресії, при зверненні до яких повністю зберігається контроль над ситуацією, дозволяють людині досягти мети і в цьому відношенні бути не фрустраційною.

Догляд з важкої ситуації також не є однозначною реакцією. Незважаючи на те, що реакція уникнення може дати полегшення при надмірній напрузі, догляд є негативним актом, оскільки не забезпечує досягнення мети. З іншого боку, коли людина переконався в об'єктивній нездоланності перешкоди і недосяжності мети, відхід з ситуації може бути і конструктивним способом. У цьому випадку догляд дозволяє запобігти марні зусилля і надає індивіду можливість для вибору нових, доступних цілей. Аналогічне розгляд можна провести і щодо інших стратегій у фрустрації. Тому для віднесення конкретних дій до тієї чи іншої групи необхідно проводити дуже уважний аналіз, що враховує як контекст ситуації, в якій з'являється дану поведінку, так і знання основних властивостей особистості чинного в ній суб'єкта.

Крім поділу способів подолання фрустраційних ситуацій по напрямку конструктивність – не конструктивність, деякі автори розглядають стратегії на поведінковому, когнітивному та емоційному рівнях функціонування особистості. Так Р. Грановська і Л. Нікольська [*Грановская, 1998*] відносять до рівнів: – поведінки – різноманітні поведінкові стратегії зняття вогнища напруженості; – пізнання – стратегії, що дозволяють нейтралізувати напруженість стресу через зміну суб'єктивної оцінки ситуації і відповідна зміна рівня її контролю; – емоцій – стратегії емоційної розрядки з метою зняття вогнища напруги або з метою пошуку соціальної підтримки.

Тоді конструктивне подолання перешкоди на поведінковому рівні може реалізовуватися допомогою неодноразового звернення до діяльності, спрямованої або па самостійне дозвіл труднощі, або на досягнення мети за допомогою інших осіб.

Неконструктивні способи поведінкового рівня можуть бути представлені замінами діями (наприклад, захисними механізмами агресивного характеру або реакціями), або відмовою від діяльності. Конструктивне подолання на когнітивному рівні може проявлятися в інтенсифікації інтелектуальних зусиль, пошуку додаткової інформації, доданні нового значення і сенсу травмуючої ситуації. До неконструктивних способів, що дозволяє нейтралізувати напруженість

фрустрації на когнітивному рівні, традиційно відносять неадекватне відображення причини свого неуспіху, зміна суб'єктивної оцінки ситуації, ігнорування невдачі.

Прийоми емоційної саморегуляції будуть належить до емоційних стратегій конструктивного характеру, неконструктивне ж подолання полягає в імпульсивній розрядці напруги зовнішньо-звинувачувального типу, відмову від емоційно активної реакції, а також в почутті провини.

Висновки. Слід зазначити, що проблема співвідношення витлумачених і реально використовуваних способів подолання фрустрації не була предметом спеціальних експериментальних досліджень і не знайшла відображення в психологічній літературі. Разом з тим, ефективне рішення задачі формування стійкості людини до фрустрації може складатися як у створенні умов для усвідомлення неефективності деяких використовуваних неконструктивних стратегій, так і в навчанні конструктивним способам, які добре розуміються, але реально не використовуються.

ЛІТЕРАТУРА

- Анцыферова, 1994* – Анцыферова Л. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л. И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. Т. 15. № 1 – С. 3-18.
- Веселова, 1995* – Веселова Н. В. Особенности психологических конфликтов и копинг-поведения у лиц, обращающихся за психологической консультативной помощью, и больных невротами: Дис. ... канд. психол. наук. СПб, 1995 – 262 с.
- Грановская, 1998* – Грановская Р. М. Защита личности: психологические механизмы. / Р. М. Грановская, И. М. Никольская – СПб.: «Знание», 1998. – 352 с.
- Левин, 2001* – Левин К. Поведение и развитие ребенка как функция от ситуации в целом / К. Левин М.: Смысл, 2001. - С. 372-424.
- Нартова-Бочавер, 1997* – Нартова-Бочавер С. К. «Coping behavior» в системе понятий психологии / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1997. Т. 18. № 5. – С. 20-30.
- Прихидько, 2001* – Прихидько А. И. Когнитивные факторы совладающего поведения безработных / А. И. Прихидько // Психологический журнал. – 2001. Т. 22. – С. 109-112.
- Сериков, 1999* – Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. / В. В. Сериков М.: Издательская корпорация «Логос», 1999. 272 с.
- Тищенко, 2001* – Тищенко Ю. В. Особенности реагирования на ситуации фрустрации детей 5-8 лет их воцерковленных православных и невоцерковленных семей / Ю. В. Тищенко // Вопросы психологии. – 2001. – № 6. – С. 27-35.
- Тулупьева, 2001* – Тулупьева Т. В. Психологическая защита и особенности личности в юношеском возрасте: Дис. ... канд. психол. наук. СПб. 2001. – 173 с.
- Фрейд, 1993* – Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы. / З. Фрейд М.: Педагогика, 1993. – 144 С.
- Фрейд, 1991* – Фрейд З. О психоанализе / Фрейд З. О юнгипинеском психоанализе. Избранные сочинения. / З. Фрейд М.: Медицина, 1991. – С. 227-273.
- Фрейд, 1989* – Фрейд З. Психология бессознательного. / З. Фрейд М.: Просвещение, 1989. 447 с.
- Фресс, 1975* – Фресс П. Эмоции / П. Фресс // Экспериментальная психология / Под ред. П. Фресса, Ж. Пи а ж е. – М.: «Прогресс», 1975. Вып. V. С. 111-195.

Фрустрація, конфлікт, захист, 1991 – Фрустрація, конфлікт, захист // Вопросы психологии. – 1991 .№ 6. – С. 69-82.

REFERENCES

- Antsyferova, 1994* – Antsyferova L. Y. Lychnost' v trudnykh zhyznennykh uslovyakh: pereosmyslyvanye, preobrazovanye sytuatsyy u psykholohycheskaya zashchyta / L. Y. Antsyferova // Psykholohychesky zhurnal. – 1994. T. 15. № 1 S. 3-18.
- Veselova, 1995* – Veselova N. V. Osobennosti psykholohycheskykh konfliktov u kopynh-povedenyua u lyts, obrashchayushchyhsya za psykholohycheskoy konsul'tatyvnoy pomoshch'yu, u bol'nykh nevrozamy: Dys. ... kand. psykol. nauk. SPb, 1995 – 262 s.
- Hranovskaya, 1998* - Hranovskaya R. M. Zashchyta lychnosti: psykholohycheskye mekhanyzmy. / R. M. Hranovskaya, Y. M. Nykol'skaya SPb.: «Znanye», 1998. – 352 s.
- Levyn, 2001* – Levyn K. Povedenye u razvyyte rebenka kak funktsyya ot sytuatsyy v tselom / K. Levyn M.: Smysl, 2001. – S. 372-424.
- Nartova-Bochaver, 1997* – Nartova-Bochaver S.K. «Coping behavior» v systeme ponyaty psykholohyy / S.K. Nartova-Bochaver // Psykholohychesky zhurnal. – 1997. T. 18. № 5. S. 20-30.
- Prykhyd'ko, 2001* – Prykhyd'ko A. Y. Kohnyutivnye faktory sovladayushcheho povedenyua bezrobotnykh / A. Y. Prykhyd'ko // Psykholohychesky zhurnal. – 2001. T. 22. – S. 109-112.
- Serykov, 1999* – Serykov V. V. Obrazovanye u lychnost'. Teoryya u praktyka proektyrovanyua pedahohycheskykh system. / V. V. Serykov – M.: Yzdatel'skaya korporatsyya «Lohos», 1999. - 272 s.
- Tyshchenko, 2001* –Tyshchenko Yu. V. Osobennosti reahyrovanyua na sytuatsyy frustratsyy detey 5-8 let ykh votserkovlennnykh pravoslavnykh u nevotserkovlenn'khk semey / Yu. V. Tyshchenko //Voprosy psykholohyy. – 2001. – № 6. – S. 27-35.
- Tulup'eva, 2001* – Tulup'eva T. V. Psykholohycheskaya zashchyta u osobennosti lychnosti v yunosheskom vozraste: Dys. ... kand. psykol. nauk. SPb. 2001. – 173 s.
- Freyd, 1993* – Freyd Z. Psykholohyya Ya u zashchytnye mekhanyzmy. / Z. Freyd – M.: Pedahohyka, 1993. 144 S.
- Freyd, 1991* – Freyd Z. O psykhoanalyze / Freyd Z. O yuhypneskom psykhoanalyze. Yzbrannye sochynenyua. / Z. Freyd – M.: Medytsyna, 1991. – S. 227-273.
- Freyd, 1989* – Freyd Z. Psykholohyya bessoznatel'noho. / Z. Freyd – M.: Prosveshchenye, 1989. – 447 s.
- Fress, 1975* – Fress P. Emotsyy / P. Fress // Eksperymental'naya psykholohyya / Pod red. P. Fressa, Zh. Pyazhe. – M.: «Prohress», 1975. – Выр. V. – С. 111-195.
- Frustratsyya, konflikt, zashchyta, 1991*– Frustratsyya, konflikt, zashchyta // Voprosy psykholohyy. – 1991 .№ 6. – S. 69-82.

Надійшла до друку 19.08.2014

УДК 165.195:159.942

Олена Темрук, Людмила Колісник

ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ

Статтю присвячено висвітленню основних підходів до розуміння феномену емоційного інтелекту на сучасному етапі розвитку психологічної думки. Відображено погляди провідних у цій сфері вчених на сутність явища емоційного інтелекту. Розглянуто розроблені науковцями моделі емоційного інтелекту, здійснено аналіз його складових.